

Charalambos K. Papastathis, TO NOMOTHETIKON ERGON TIS KYRILLO-METHODIANIS HIERAPOSTOLIS EN MEGALI MORAVIA

(Законодавни рад ћирилометодијских мисионара у Великој Моравској).
Thessaloniki 1978. стр. 142

Солунски универзитет представља један од значајних центара за изучавање историје словенских народа већ више деценија. Од његовог оснивања 1926. године велика пажња је поклоњена славистичким студијама, чији је корифеј годинама био проф. Михаил Ласкарис. Поред тога, на Теолошком факултету Универзитета у Солуну 1946. године основана је Катедра за историју словенских цркви, коју успешно води проф. А. Тахиаос, чија истраживања најчешће превазилазе канонске оквире. Најзад, 1953. године основан је и Институт за балканолошке студије, чија је богата издавачка делатност (преко стотину објављених монографија о балканским и словенским народима) употпуњена од 1960. године полугодишњим часописом „Балканске студије”. Од многобројних радова који се баве проблемом християнизација Словена и Византијске цивилизаторске активности у словенском свету, посебно се истичу радови Анастасиоса о животу Ђирила, Методија и Климента Охридског, Карагианопулоса о историјском месту рада словенских мисионара, Пантазопулоса о законодавном антагонизму у Византији од VI доX века н. е., Тахиаоса о пореклу Ђирила и Методија према словенским изворима и сведочанствима, итд.¹⁾ Књига Хараламбоса Папастатиса међутим, заслужује већу пажњу наших правних историчара од осталих радова: јер, колико год је добро познат мисионарски културни и верски рад браће из Солуна у IX веку н. е. међу Словенима, поготово у Моравској, толико је њихова правна делатност недовољно објашњена и спорна а, свако, посебно интересантна и значајна.

Пажњу аутора побуђују три најстарија старословенска правна текста: анонимна хомилија (црквена проповед, С. А.) из кодекса Клозиануса, Методијев номоканон и кратка верзија Закона о судњим људима. Задатак који писац себи поставља је да утврди порекло ових текстова: наиме, док

⁽¹⁾ Anastasios. I. E., Konstantionu-Kyuilou. Bios Methodou. Bios Klermentos Ahridos, Thessaloniki 1968; Karagiannopoulos. I., To istorikon plasion tou egou ton apostolon ton Slabon, Thessaloniki 1976; Pantazopoulos, N. I., Nomothetikos antagonismos eis to Byzantion. Thessaloniki 1968; Tahiaos. A. N., I ethnikotis Kyrrillou kai Methodiou kata Kopitar (при објављивање 1836. године) по тадашњем власнику грофу Parisu Clogu Према традицији хрватском кнезу Ивану Франкопану са Крка, а после његове смрти 1486. г. је опљачкан. Данас се 18 листова кодекса чува у Градском музеју у Тренту (Clozanus tridentinus), а трећи четврти лист у Инсбурку (Clozianus innsbrugensis).

је углавном прихваћено мишљење да је Методијев номоканон састављен у Великој Моравској, о пореклу Закона о судним људима постоје различита становишта. На бугарско порекло овог извора први је указао Пољак Р. Хубе, а затим су га углавном бугарски писи доказивали (од старијих Губиделников, Бобчев, Орошаков, Златарски, а од новијих Ганев, Ангелов, Андреев, Јанковски, Гјузелов, Гајдаров): но Ј. Вашица сматра да овај извор потиче из Велике Моравске. С. Троицкиј заснива „македонску“ теорију, а Х. Ф. Шмит „панонску“. Проучавању тог спорног проблема Папастатис прилази на интересантан начин: он покушава да издавајући и анализирајући правне норме које се садрже у ова три извора, утврди постојање евентуалних сличности и веза између њих. Досад је у литератури овом питању приступано пре свега или искључиво са лингвистичко-филозофског аспекта. Рад који је пред нама такву анализу обогаћује применом правноисторијске методолошке апаратуре, што му даје посебну вредност, а закључке чини више вероватним.

Специфична методологија условила је и редослед излагања, које је подељен у седам поглавља.

У првом поглављу „Рукопис анониме хомилије и њен превод“ (стр. 15-26) аутор презентира прчком читаоцу старословенски глагољички кодекс Clozianus (код нас познатији под именом Клочев глагољаш),²⁾ с почетка XI века, који садржи четири хомилетичка текста: две проповеди Јована Хризостома, по једну Атанасија Александријског и Епифанија Кипарског. Но, поред ових црквених беседа чији су аутори познати, постоји и пета, тзв. „анонимна“ хомилија, чије је ауторство спорно. Папастатис пажњу концентрише управо на њу, преводећи је на прчки језик. Он затим анализира њену структуру и истиче неке њене опште карактеристике, нпр. да се односи на владара и на локалне судије, да је народ коме је она упућене тек недавно преведен у хришћанство и да је видљиво да још није напустио институте свог паганског обичајног права, да претпоставља и постојање писаног, мада некомплетног законодавства те да је хомилија требало да попуни његове празнине новим одредбама, итд.

У другом поглављу писац излаже „Правни садржај Анонимне хомилије“ (стр. 27-36) и анализира извесне правне институте о којима она говори. Забрану паганских обичаја и обреда из хомилије он упоређује са византијско-римским правом из V века н. е. Одредбе о духовном сродству првог и другог степена као брачној сметњи и о обавезности моногамије такође сматра римско-византијским. Међутим, норме о прељуби и разводу брака посматра као резултат развоја црквеног права. Он такође ука-

²⁾ Овом споменику сачуваном на 14 листова пергаментна назив је дао Јернеј Копитар (при објављивању 1836. године) по тадашњем власнику грофу Парису Шлозу. Према традицији кодекс је припадао хрватском кнезу Ивану Франкопану са Крка, а после његове смрти 1486. г. је опљачкан. Данас се 12 листова кодекса чува у Градском музеју у Тренту Clozianus tridentinus), а трећи и четврти лист у Инсбурку Clozianus innsbrugensis).

зује на присуство извесних прогресивних процесних принципа: једнакост странака непристрасност суда, доказивање помоћу сведока, искључива примена писаног права, па чак и начело легалитета (у форми *peto iudex i nulla poena sine lege*) као и забрана ретроактивног дејства закона карактеришу овај извор.

„Оригинални карактер Анонимне хомилије” је наслов и идеја водиља трећег дела рада (стр. 37-42). Расправљајући са владајућим мишљењем да је овај текст само превод грчког извора (прве четири хомилије из Кодекса су евидентно преведене са грчког), аутор износи свој став да се ради о оригиналном делу. Потврђује га низом аргумената а нарочито анализом одредби о духовном сродству као брачној сметњи. Посебно истиче да, пошто је хомилија непотпун законодавни текст, није вероватно да представља превод са грчког. Наиме, у хомилији се на појединим местима састављач позива на извешан „Закон”, а у сложеном византијско правном систему не би било могуће одредити о ком се закону ради без ближег одређивања. Стога аутор верује да је цео текст оригиналан старословенски, јер претпоставља неразвијени правни систем у коме је јасно на који се „Закон” упућује. Он закључује да је то добро познати словенски правни текст и то вероватно Закон о судним људима.

Четврто поглавље „Методијев номоканон и Закон о судним људима” (стр. 43-66) посвећено је разматрању различитих претпоставки о ова два правна споменика. Методијев номоканон је збирка црквеног права, а Закон о судним људима збирка грађанског, кривичног и процесног права. Аутор најпре потврђује основаност става да је Номоканон саставио Методије у Великој Моравској, а затим у кратким цртама описује мисионарску активност два брата које је, на тражење великоморавског кнеза Растислава, послао 862. године византијски цар Михајло III. Но, Папастатис подвргава критици мишљење да је Номоканон донет под утицајем тежње да се Велика Моравска супростави источној цркви (Ј. Вашица) односно западној (С. Троицкиј). Он долази до закључка да Методије није учествовао у сукобу између две цркве, те је његов Номоканон садржао право које су признавале обе цркве. Најзад, утврђује да је овај извор настао највероватније 883. године. У другом делу овог поглавља писац говори о неизвесном пореклу Закона о судним људима и износи основне аргументе тзв. бугарске, великоморавске, македонске и панонске теорије.

Под насловом „Повезаност Методијевог номоканона и Закона о судним људима са Анонимном хомилијом” у петој глави рада (стр. 67-86) аутор приступа компаративној нормативној анализи ових извора. Упоредно изучавање три стара правна текста први је примењивао Ј. Вашица, али углавном са филолошког становишта. Папастатис најпре истиче постојање заједничких црта код сва три извора у погледу забрана вршења паганских обреда, а затим запажа и сличност одредби о моногамији, прељуби и организацији судова. Он уочава могућност да су се ова три текста међусобно допуњавала. Наиме, Анонимна хомилија и Закон о судним људима баве се проблемом духовног сродства као брачном сметњом и разводом брака, који

се не среће у Номоканону; с друге стране, заједничке теме Номоканона и Закона о судним људима су крађа, пљачка гробова и скрнављење светих места. Пошто установљава да све те одредбе нису нигде у супротности, он добија аргументе за тезу коју брани, а наиме да ова три текста чине јединствену правну целину. Папастатис се затим задржава на анализи санкција које се срећу у Закону о судним људима, уочавајући њихов црквени карактер (стр. 80). Пошто доказује да су у Моравској такве казне биле последица рецепције западног канонског права и да у то време оне још нису биле уведене у Бугарској, он побија „бугарску теорију” и аргументише свој став о моравском пореклу Закона о судним људима.

Шести део рада је „Извори Методијевог номоканона, Закона о судним људима и Анонимне хомилије” (стр 87-96). Извесно је да је Номоканон скраћени Методијев превод номоканона Јована Схоластика. Трагајући за изворима Закона о судним људима аутор упоређује већи број његових одредаби са византијском иконоборачком Еклогом и Респонзама папе Николe I Бугарима. Он долази до закључка да је од 32 главе Закона 18 идентичних са Еклогом, а да 11 глава произилази из ње. Закон није у тесној вези са Респонзама, јер су им само 3 главе заједничке, али њехове елементе налази и у Еклоги, те сматра да је главни извор Закона о судним људима била Еклога. Најзад, Папастатис тврди да је Анонимна хомилија оригиналан рад, а не превод неког другог правног текста: ипак, уочава да је њен аутор добро познавао грчки превод зборника „Collatio legum Mosaisarum et Romanorum” и указује на везу Крмчије са овим извором. Стога чак износи претпоставку да је тај исти аутор превео и Collatio на старословенски језик са грчког.

У седмом делу „Издавач, месни и хронолошки оквири издавања најстаријег правног споменика” (стр. 97-112) Папастатис скреће пажњу на животописе Гирила и Методија, још једном истичући да је Номоканон Методијево дело. У погледу Анонимне хомилије и Закона о судним људима тврди да су и они у тесној вези са мисијом Солуњана у Великој Моравској. Он коначно долази до закључка да се термин „Закон” који се помиње у Анонимној хомилији без ближег одређивања, односи на Закон о судним људима; на основу компатибилности три наведена извора, сматра да сви потичу из Велике Моравске. Аутор сва три текста је Методије, који је имао одговарајуће правничко образовање; редакција Закона о судним људима извршена је између 863. и 866. године, а Анонимне хомилије између 873. и 879. године.

Најзад аутор износи нове аргументе помоћу којих обезвређује тзв. „бугарску теорију” о постанку Закона о судним људима, сматра да је Бугарска представљала само једну етапу на дугом путу који је тај извор прошао од Велике Моравске где је настао, до Русије. Његово ширење приписује ученицима Гирила и Методија. „Македонску теорију” С. Троицког такође побија доста убедљиво, дефинитивно доказујући великоморавско порекло тог Закона и друга два старословенска правна извора. Ове, као и друге ставове и резултате истраживања аутор у кратким цртама резимира

у „Закључку” (стр. 113-119): после чега следи списак извора и литературе (стр. 121-131) и резиме рада на француском језику (стр. 133-142).

Рад Хараламбоса Папастигиса је пажње вредно дело, које представља значајан допринос изучавању старословенског права. Он не само да попуњава празнину која постоји у модерној научној обради правне историје старих Словена, већ садржи и многе нове аргументе којима се доказује порекло најстаријих словенских правних споменика. Нормативни методолошки приступ изворима, којим превазилази ограниченост до сада коришћеног лингвистичко-филолошког, омогућава аутору добар приступ за доношење убедљивих закључака и формулисање тешко оспоривих резултата. Читалац остаје у чврстом уверењу да су три анализирана текста органски повезани и чине једну правну целину, а поготово да Анонимна хомилија није преведена са грчког језика, већ да представља оригиналан словенски рад. Значајан корак напред који је Папастатис својом монографијом учинио померајући границе научног спознавања најранијег словенског права, састоји се у околности да се после његовог дела може рећи да је „моравска теорија” о Закону о судним људма не само веома прихватљива, већ и да је оригиналним аргументима доказана.

У веома широком кругу литературе на више светских језика које је аутор консултовао, југословенски читалац ће свакако са посебним задовољством приметити његово добро познавање литературе на српскохрватском, словеначком, као и на руском и бугарском језику. Уз то се, додуше, намеће помисао да је аутор могао да искористи још неке радове на нашем језику, који би му можда олакшали истраживање и проширивање угла посматрања извесних проблема. Могуће је да би такав, на пример, био рад проф. Острогорског „Моравска мисија и Византија” (из зборника радова „Византија и Словени”, Београд 1970. 59-78), где је осветљен историјски значај мисије Бирила и Методија као манифестација општих друштвених процеса тог времена и политичких акција Византије. Малобројни недостаци, међутим, не могу умањити изузетну вредност и значај овог рада. Заснованост ставова на педантној анализи извора, изражена научна непристрасност, бројна покренута питања и оригинална решења неких од њих и, најзад, значај који ова тема може имати за нашу правну историју, у пуној мери би оправдали превођење и објављивање овог дела на нашем језику. Такву књигу, која би уз све друге квалитете могла ширем кругу читалаца послужити и информативно, ваљало би приближити југословенској научној јавности.

др Сима Аврамовић